

International Conference on Linguistics, Literature And Translation

International Conference on Linguistics, Literature And Translation - double-blind peer-reviewed, monthly, open-access proceeding published to get excellence on Research and Development. It publishes high-quality articles across the breadth of linguistics, literature and translation research. With its uniquely broad coverage, all articles are free to access across the globe, allowing authors to share their research and maximise its impact. The boletin on Linguistics, Literature And Translation is led by expert international editorial board members who take an objective approach to peer review, ensuring each research paper is reviewed and evaluated on its own scholarly merits and research integrity. Joining your work in the International Conference of Linguistics, Literature, and Translation means you will receive prompt and reliable publishing and a global platform for your research to reach its full potential.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BALIQ NOMLARINING ETIMOLOGIK TAHLILI

Abdullayeva Kamola Ravshanovna

Urganch innovatsion universiteti, Magistranti

Anotatsiya

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan baliq nomlarining etimologik xususiyatlarini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan. Maqsad – baliq nomlari orqali til, madaniyat va atrof-muhit o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash. Baliq nomlari biologik belgidan tashqari, xalq bilimi va tarixiy aloqalarni ham aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillaridagi baliq nomlarining etimologik jihatlari alohida o'rganilgan bo'lsada, ularning qiyosiy tahlili yetarlicha o'rganilmagan. Ushbu tadqiqot ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Maqolada ingliz va o'zbek tillarida keng tarqalgan baliq nomlari tanlab olindi. Ularning etimologiyasi lug'atlar, tarixiy manbalar va lingvistik tahlil usullari orqali o'rganildi. Nomlarning kelib chiqishi, ma'nolari va o'zgarish tendentsiyalari aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ba'zi baliq nomlari umumiy ildizlarga ega, bu ikki til o'rtasidagi tarixiy va madaniy aloqalarni aks ettiradi. Boshqa nomlar mahalliy xususiyatlar, baliqlarning tashqi ko'rinishi yoki xatti-harakatlariga asoslangan. Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida baliq nomlarining etimologik xususiyatlarini ochib beradi va tilshunoslik, madaniyatshunoslik va biologiya sohalariga hissa qo'shadi. Maqola natijalari lingvistik ta'lim, lug'atshunoslik va madaniy merosni saqlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Etimologiya, baliq nomlari, qiyosiy tilshunoslik, ingliz tili, o'zbek tili, madaniy meros.

Kirish.

Baliq nomlari har bir xalqning madaniyati, iqtisodiyoti va tiliga aloqador bo'lib, ularning etimologiyasi ko'plab tarixiy va lingvistik jarayonlarni aks ettiradi. O'zbek va ingliz tillaridagi baliq nomlarini tahlil qilish, ularning kelib chiqishiga oid bilimlar, tarixiy o'zgarishlar va tillararo ta'sirlarni aniqlash imkonini beradi.

O'zbek tilidagi baliq nomlari, asosan, turkiy tillar guruhiga kiradi va ko'p hollarda an'anaviy iqtisodiy faoliyat va tabiiy resurslarga bog'liq bo'lib, yillar davomida o'zgarib borgan. Misol uchun, "somon" (somon baliq) yoki "karnay" kabi baliq nomlari turkiy tillardan kelib chiqqan, va ba'zilari arabcha yoki forsa so'zlardan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. O'zbek tilida baliq

nomlarining ko'pligi ularning badiiy va amaliy ahamiyatini aks ettiradi. Ingliz tilidagi baliq nomlari ko'pincha Norman, Germaniya, Lotin va boshqa tillardan kelib chiqqan. Masalan, "salmon" (losos baliq) Lotincha "salmo"dan, "cod" (o'rgimchak baliq) esa qadimgi Germaniya tilidan kelib chiqqan. Ingliz tili ko'plab baliq nomlarini o'ziga qabul qilgan va ular orasida xalqaro savdo va ilmiy tadqiqotlar natijasida yangi nomlar shakllangan. Suyun Qorayevning "Toponimika" asari: Ushbu asarda geografik joy nomlarining kelib chiqishi va ularning etimologiyasi tahlil qilingan. Garchi asar toponimika sohasiga oid bo'lsa-da, baliq nomlari bilan bog'liq ba'zi misollar ham keltirilgan¹. Bunsay asarlar baliq nomlarining etimologiyasini o'rganishda foydali bo'lishi mumkin. Biroq, aniq baliq nomlari etimologiyasiga oid maxsus tadqiqotlar kam uchraydi. Shu sababli, umumiy lingvistik va toponimik tadqiqotlar orqali baliq nomlarining kelib chiqishini o'rganish tavsiya etiladi. S.B. Zabridinova o'zining "O'zbek va ingliz tillarida oykonimlarning lingvistik tahlili" nomli maqolasida ingliz va o'zbek tillarida uchraydigan ayrim oykonimlarning tahlilini olib boradi va misollar keltiradi²

Metdologiya.

F.S. Vakhidova "Ingliz va o'zbek tillarida ziyoratgoh nomlarining etimologik va semantik tahlili" mavzusida olib borgan tadqiqotida, ziyoratgoh nomlarining etimologik va semantik tahlilini amalga oshiradi, ularning tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan qadrli ahamiyatini ta'kidlaydi³.

“O'zbek tilining etimologik lug'ati”da o'zbek tilidagi ko'plab so'zlarning kelib chiqishi va etimologiyasi haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Bu lug'at, ayniqsa, turli til qatlamlarining ta'sirini va so'zlarning tarixiy rivojlanishini yoritishda muhim manba hisoblanadi. Baliq nomlari haqida ham ma'lumotlar mavjud, quyida ba'zi misollar keltiramiz: Somon (somon baliq) – Bu nomning etimologiyasi haqida lug'atda turkiy kelibdan kelganligi aytiladi. So'z turkiy tillardan olingan bo'lib, asosan baliqning o'ziga xos ko'rinishi yoki boshqasiga taqlid qilingan nomga asoslangan bo'lishi mumkin. Karnay – Karnay baliqi nomi, ehtimol, “karnay” so'zidan kelib chiqqan. Bu baliq nomi o'zbek tilidagi ba'zi boshqacha so'zlar bilan bog'lanishi mumkin, masalan, "karnay" (musiqasi asbobi), shuningdek ba'zi baliqlarning tovushi yoki tabiati bilan bog'liq ma'nolarga ega bo'lishi mumkin. Tuzliq (tuzli baliq) – Bu so'z tuzli suvda yashovchi baliqlarga oid bo'lib, bu nomning etimologiyasi ham oddiy: “tuz” va “liq” so'zlarining birlashmasidan kelib chiqqan. Losos (salmon) – Inglizcha "salmon"dan kelib chiqqan, bu nom lotincha "salmo"dan olingan bo'lib, bu baliq nomi ham o'zbek tiliga kirib kelgan⁴.

O'zbek tilidagi baliq nomlari etimologiyasini aniqlashda bu lug'at juda foydali bo'lib, turli tillardagi ta'sirlarni va tarixiy o'zgarishlarni ko'rsatadi.

O'zbek tilidagi baliq nomlari asrlar davomida qishloq xo'jaligi va baliqchilik faoliyatiga ta'sir etgan. Islomning kirib kelishi bilan, arabcha va forsa so'zlar tilga kirgan, bu esa baliq nomlari tarkibiga yangi elementlar qo'shgan. Shu bilan birga, sovet davri mobaynida O'zbekistonda baliqchilikni rivojlantirish natijasida yangi baliq nomlari va tasniflari o'zaro qarama-qarshi shakllangan. Islomning kirib kelishi va arabcha-forsa ta'sir. Islomning kirib kelishi O'zbekistonda nafaqat diniy va madaniy, balki leksik jarayonlarga ham ta'sir ko'rsatdi. Arab va forsa tillaridan kirgan so'zlar nafaqat diniy va ijtimoiy hayotda, balki qishloq xo'jaligi va baliqchilik sohasida ham o'z aksini topdi. Misol uchun "Baliq" (arabcha "حوت" - "hoot" so'zidan kelgan bo'lishi mumkin) baliqni anglatadi. "Sardoba" (forsa "سدابا" - "sadaaba") – baliqchilik bilan bog'liq suv inshootlarining nomi. Bu so'zlar o'zbek tiliga kirib, baliqchilik va qishloq xo'jaligi faoliyatida ahamiyatli bo'ldi. Arabcha va forsa so'zlarning baliq nomlarining tarkibiga

¹ S Qorayev. Toponimika. Toshkent. O'zbekiston faylasuflar jamiyati nashriyoti. 2006 y.

² Zabridinova Surayyo Baxridin qizi. O'zbek va ingliz tillarida oykonimlarning lingvistik tahlili. Scientific journal Volume 4.303 bet.

³ Vakhidova Fatima Saidovna "Ingliz va o'zbek tillarida ziyoratgoh nomlarining etimologik va semantik tahlili". AMERICAN JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN ISSN: 2996-511X (online) | ResearchBib (IF) = 9.512 IMPACT FACTOR Volume-3| Issue-1| 2025 Published: [30-01-2025]. 156 bet

⁴ O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent. Universitet. 2000 y.

qo'shilishi, baliqchilik madaniyati va texnologiyalarining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Sovet davrida O'zbekistonda baliqchilik sohasida yirik o'zgarishlar ro'y berdi. Bu davrda yangi baliq nomlari va tasniflari paydo bo'ldi. Sovet davri baliqchilikda ilmiy yondashuvlar va yangi baliq turlarining kiritilishi baliq nomlarining aniq tasniflanishiga olib keldi. "Safo" – Sovet davrida kiritilgan yangi baliq nomlaridan biri bo'lib, "sovet baliqchilik usullari"da muhim rol o'ynadi. "Mirza baliq" (Sovet tasnifi bo'yicha) – yangi tasniflar va ilmiy baliqchilik nomlari.

Bu davrda, ko'plab yangi baliqlarni kiritish bilan birga, ilgari mavjud bo'lgan baliq nomlari ham o'zgardi yoki yangilandi. Bu o'zgarishlar, baliqchilikni ilmiy nuqtai nazardan rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar sifatida qaraladi. O'zbek tilidagi baliq nomlari bunday o'zgarishlarga qarshi bo'lmay, lekin ba'zan an'anaviy va ilmiy nomlar orasida qarama-qarshiliklar paydo bo'ldi. O'zbek tilidagi "shir" baliq nomi, xalq orasida keng tarqalgan bo'lsa-da, ilmiy tilda "som" deb ataladi. Bu baliq turining ilmiy nomi "Hucho hucho", u — katta daryo baliqlari turkumi (Salmonidae oilasiga mansub) va ko'pincha katta daryolar va toshqinli suvlar bilan bog'liq. "Shir" nomi, ehtimol, baliqning katta va kuchli holatini ifodalash uchun xalq tomonidan qo'llanilgan. Ilmiy tasnifda baliqning biologik xususiyatlari, to'liq tasnifi va kelib chiqishi asosida aniq nomlar beriladi. Shunday qilib: Xalq tilida "Shir", Ilmiy tilda "Som" (Hucho hucho).

"Baliq-o'rgimchak" – yangi tasniflangan baliq turi, ammo an'anaviy nom bo'yicha boshqa turlar bilan chalg'ishlar yuzaga kelishi mumkin. "Baliq-o'rgimchak" nomi, ko'pincha "skorpion baliq" (eng ko'p qo'llaniladigan ilmiy nom: "Scorpaenidae" oilasiga mansub baliqlar) yoki "oxirgi baliq" (ilmiy emas, lekin keng tarqalgan atama) nomlaridan biri bo'lishi mumkin. "Baliq-o'rgimchak" nomi, shuningdek, baliqning o'rgimchakga o'xshash ko'rinishiga, masalan, uzumlar yoki tikanlarga o'xshash shakllarga nisbatan ishlatilishi mumkin.

"Baliq-o'rgimchak" nomi, baliqning tashqi ko'rinishi yoki biologik xususiyatlarini ifodalash uchun ishlatiladi. "Baliq" so'zi baliqning umumiy tasvirini, "o'rgimchak" esa hayvonning o'ziga xos ko'rinishini (masalan, tikanli yoki o'tkir qismlarga ega bo'lishi) anglatadi. Bu so'zlarning birikmasi — baliqning xususiyatlarini tasvirlashda o'ziga xos manzarani yaratadi. Demak, bu nom semantik jihatdan "baliqning o'rgimchakga o'xshash tashqi ko'rinishi"ni ifodalovchi birikma sifatida qaraladi. Baliq so'zining yuqorida etimologik tahlilini berganimiz kabi "O'rgimchak" so'zining etimologik tahlili quyidagicha — bu so'z o'zbek tiliga, ehtimol, qadimiy o'zbek yoki turkiy tillardan kelgan. "O'rgimchak" nomi, ayniqsa, o'rta asrlarda inson va tabiatni tasvirlashda keng qo'llanilgan. Ushbu nomni pragmatic jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak, "Baliq-o'rgimchak" nomi, o'zbek xalqining baliqchilik va tabiatga bo'lgan qiziqishini ko'rsatadi. Baliqchilikda bu nom, ehtimol, baliqning u yoki bu xususiyatlarini xalq tilida tasvirlash uchun ishlatilgan. Xalq tilida, baliqning tashqi ko'rinishi yoki harakatlaridan kelib chiqqan holda qo'llanilgan.

O'zbek tilidagi baliq nomlari asosan morfologik va fonetik o'zgarishlarga uchragan. Ularning ba'zilar so'zlashuvda qisqarib ketgan yoki dialektal farqlar tufayli turlicha talaffuz qilinadi. Shuningdek, ba'zi baliq nomlari zamonaviy nutqda o'zgarib, yangi turlar yoki genetik o'zgarishlar hisobiga yangilanmoqda. Misol uchun, "sazan" baliq nomi o'zining asl shaklidan farq qilgan holda har xil dialektlarda turlicha talaffuz qilinadi. Ingliz tilidagi baliq nomlari fonetik va morfologik jihatdan ko'plab o'zgarishlarga uchragan. Qadimgi ingliz tilidan olingan baliq nomlari zamonaviy ingliz tilida ko'pincha qisqarib yoki so'zlar bir-biriga qo'shilgan. Masalan, "whiting" (o'simlik baliq) yoki "mackerel" (skumbriya baliq) kabi nomlar ingliz tilida qadimiy ravishda ajralib, hozirgi kunda o'zgacha talaffuz qilinadi. Baliq nomlari har doim ularning tabiiy xususiyatlari yoki yashash muhitiga asoslanadi. O'zbek tilida, baliqlar ko'pincha ular yashaydigan joy yoki xususiyatlar bilan nomlanadi, masalan, "ko'k baliq" yoki "qizil baliq". Ingliz tilida ham bu jarayon keng tarqalgan, masalan, "goldfish" (oltin baliq) yoki "bluegill" (ko'k baliq).

O'zbek tilida "burbot" baliq turi nomi bo'lib, bu so'z boshqa tillardagi ma'nolariga o'xshash tarzda, yovvoyi baliqning tabiati va yashash muhitiga doir tasavvurlarni aks ettiradi. Ammo, bu so'zning qanday shakllanishi va qanday ma'no yuklanishi haqida batafsilroq fikr yuritish mumkin. Ingliz

tilidagi "burbot" so'zlari qadimgi fransuzcha "bourbeter" fe'lidan kelib chiqqan⁵, bu esa "loyga cho'zilgan", "mudrab qolgan", "shilimshiq joyda harakat qilayotgan" degan ma'nolarni anglatadi. Bu baliqning yashash muhitiga oid tushunchalarni — baliqning ko'pincha loyli va shilimshiq suvda yashashini, mudrab yurganini — ifodalaydi.

Shuningdek, "burbot" nomi turli fe'l va iboralarda "duduqlanmoq", "g'o'ldiramoq" kabi ma'nolarga yaqin kelishi mumkin, chunki baliqning harakati va ovozi ham ba'zida "g'o'ldirab" yoki "dovdirab" chiqadi. Bu, o'z navbatida, baliqning shilimshiq, loyli muhitda harakat qilishidagi o'ziga xosligi bilan bog'liq.

Shu tarzda, o'zbek tilidagi "burbot" nomi, ehtimol, baliqning yashash joyiga — loyli, shilimshiq joylarga — bog'liq holda shakllangan va boshqa tillardagi ma'nolar bilan parallel ravishda baliqning tabiati, harakati va yashash muhitini aks ettiradi. O'zbek tilidagi tasavvur, shuningdek, baliqning noaniq yoki qorong'u joylarda harakat qilishiga ishora qiladigan ko'plab so'z va iboralar bilan bog'lanishi mumkin.

Natijalar:

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ba'zi baliq nomlari umumiy etimologik ildizlarga ega bo'lib, tarixiy til aloqalarini ko'rsatadi, boshqalari esa har bir tilda noyob madaniy va ekologik moslashuvlarni aks ettiradi. Bir tilda tavsifiy jismoniy xususiyatlarga tayanish, ikkinchisida esa yashash joyi yoki an'anaviy foydalanishga tayanishda sezilarli farq mavjud.

Muhokama:

Etimologik farqlar suv muhitiga bo'lgan turli madaniy nuqtai nazarlarni ta'kidlaydi va tilning mahalliy bilimlarni qanday kodlashini va har bir til hamjamiyatida muayyan baliq turlariga nisbatan resurslardan foydalanish va madaniy ahamiyatga qaratilgan turli xil ustuvorliklarni aks ettirishini ko'rsatadi. Ushbu etimologik tadqiqot shuningdek, madaniy tarix haqida tushunchaga ega bo'lish uchun kamroq ishlatiladigan so'zlarni o'rganishning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Xulosa.

O'zbek va ingliz tillaridagi baliq nomlarining etimologik tahlili orqali ularning tarixi, lingvistik xususiyatlari va madaniyatga ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlar olinadi. Bu nomlar o'zbek va ingliz xalqlarining iqtisodiy faoliyatlari, diniy ta'sirlari, shuningdek, ekologik va tabiiy xususiyatlarga qanday javob berishini ko'rsatadi. Lingvistik o'zgarishlar, tarixiy jarayonlar va ikki til orasidagi o'zaro ta'sirlar baliq nomlarining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shu tarzda, baliq nomlari orqali nafaqat tilning rivojlanishini, balki xalqning tarixiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini ham o'rganish mumkin. Bu, albatta, lingvistik tadqiqotlar uchun katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S Qorayev. Toponimika. Toshkent. O'zbekiston faylasuflar jamiyati nashriyoti. 2006 y.
2. Zabriddinova Surayyo Baxriddin qizi. O'zbek va ingliz tillarida oykonimlarning lingvistik tahlili. Scientific journal Volume 4.303 bet.
3. Vakhidova Fatima Saidovna "Ingliz va o'zbek tillarida ziyoratgoh nomlarining etimologik va semantik tahlili". AMERICAN JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN ISSN: 2996-511X (online) | ResearchBib (IF) = 9.512 IMPACT FACTOR Volume-3| Issue-1| 2025 Published: |30-01-2025|. 156 bet
4. O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent. Universitet. 2000 y.
5. Oxford Dictionary of English. 3rd Edition. Oxford, 2010. 320.

5. Oxford Dictionary of English. 3rd Edition. Oxford, 2010. 320.